

УДК 305:811.161.2]«21»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-50>**Ліліана МАКОВІЙЧУК,**
orcid.org/0000-0002-1357-4842кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) l.makoviychuk@chnu.edu.ua

ГЕНДЕРНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ: ВІД АРХЕТИПІВ ДО СКЛАДНИХ ОБРАЗІВ

У статті розглядаються еволюція та трансформація гендерних репрезентацій в ХХІ столітті. Проводиться аналіз, як у сучасних гендерних дослідженнях змінюється розуміння гендерних ролей, що перестають бути сталими біологічними чи соціальними конструкціями і стають динамічними і багатозначними явищами, що формуються через взаємодію особистості та соціуму. Тема статті фокусується на тому, як гендерні образи та стереотипи піддаються деконструкції, а також на взаємодії теоретичних підходів таких авторів, як Дж. Батлер, Р. Коннелл, тощо. Однією з ключових проблем, що розглядаються у статті, є зміна традиційних гендерних архетипів та їх деконструкція в сучасному світі. Показано, як нові теорії гендеру, такі як перформативність Джудіт Батлер, впливають на формування нестандартних гендерних образів. Також аналізується роль квір-теорії, яка вносить важливі корективи в розуміння гендеру як спектра і відкидає традиційну бінарність чоловік/жінка, відкриваючи нові можливості для самовираження у літературних і культурних практиках. Мета статті – дослідити, як у ХХІ столітті відображаються зміни у розумінні гендерних ідентичностей та як ці зміни сприяють формуванню нових соціальних норм і цінностей. Особлива увага приділяється аналізу теоретичних основ гендерних досліджень, а також впливу соціальних факторів, таких як глобалізація, на зміни гендерних уявлень. Стаття також акцентує увагу на важливості медіа і популярної культури у формуванні сучасних уявлень про гендер. Основні результати статті свідчать, що в ХХІ столітті гендерні репрезентації стали значно більш гнучкими і пластичними. Вони демонструють поступове відходження від традиційних бінарних підходів до гендеру на користь більш інклюзивного і різноманітного розуміння, що відображає соціокультурні зміни в суспільстві. У суспільстві тепер стало можливим змінювати свою гендерну ідентичність, розмиваючи межі між традиційними ролями чоловіка і жінки, що є важливим внеском у формування сучасних культурних і соціальних нарративів.

Ключові слова: гендерні репрезентації, гендерна ідентичність, архетипи та стереотипи, деконструкція гендеру, гендерна пластичність, глобалізація та гендер.

Liliana MAKOVIIICHUK,orcid.org/0000-0002-1357-4842

Candidate of Philological Sciences,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) l.makoviychuk@chnu.edu.ua

GENDER REPRESENTATIONS OF THE XXI CENTURY: FROM ARCHETYPES TO COMPLEX IMAGES

The article examines the evolution and transformation of gender representations in the 21st century. It analyzes how modern gender studies are changing the understanding of gender roles, which cease to be stable biological or social constructions and become dynamic and multi-valued phenomena formed through the interaction of the individual and society. The topic of the article focuses on how gender images and stereotypes are deconstructed, as well as on the interaction of theoretical approaches of such authors as Judith Butler, R. Connell, etc. One of the key issues addressed in the article is the change in traditional gender archetypes and their deconstruction in the modern world. It shows how new theories of gender, such as Judith Butler's performativity, influence the formation of non-standard gender images. It also analyzes the role of queer theory, which makes important adjustments to the understanding of gender as a spectrum and rejects the traditional male/female binary, opening up new opportunities for self-expression in literary and cultural practices. The aim of the article is to examine how the 21st century reflects changes in the understanding of gender identities and how modern society contributes to the formation of new social norms and values. Particular attention is paid to the analysis of the theoretical foundations of gender studies, as well as the influence of social factors, such as globalization, on changing gender perceptions. The article also emphasizes the importance of the media and popular culture in the formation of modern ideas about gender. The main findings of the article indicate that in the 21st century,

gender representations have become much more flexible and malleable. They demonstrate a gradual departure from traditional binary approaches to gender in favor of a more diverse understanding that reflects sociocultural changes in society. It is possible now in a society to change their gender identity, blurring the boundaries between traditional male and female roles, which is an important contribution to the formation of contemporary cultural and social narratives.

Key words: *gender representations, gender identity, archetypes and stereotypes, gender deconstruction, gender plasticity, globalization and gender.*

Постановка проблеми, що досліджується в статті, полягає в аналізі еволюції гендерних репрезентацій в XXI столітті, зокрема в контексті зміни традиційних архетипів і стереотипів щодо ролей чоловіка та жінки. У статті розглядається, як гендерні образи у літературі відображають динамічний процес формування гендерної ідентичності, що перестає бути сталим біологічним чи соціальним конструктом, а стає результатом постійної взаємодії індивіда і соціуму. Особливу увагу приділено деконструкції бінарних уявлень про гендер та вивченню їх пластичності і гнучкості в контексті глобалізаційних процесів і змін соціальних норм.

Аналіз досліджень. У статті використано низку важливих теоретичних досліджень, які стали основою для аналізу гендерних репрезентацій в англійській літературі XXI століття. Одним із ключових джерел є праця Джудіт Батлер «Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity» (Butler, 1990), де авторка вперше вводить концепцію перформативності гендеру, стверджуючи, що гендер не є сталим, а постійно відтворюється через соціальні практики. Також важливим є вплив феміністської теорії, зокрема робота Сімони де Бовуар «The Second Sex» (Beauvoir, 1949), що аналізує становище жінки в традиційному суспільстві як "іншої". Квір-теорія, зокрема ідеї Джудіт Батлер, сприяє перегляду бінарного поділу на чоловіка і жінку, відкриваючи можливість для розуміння гендеру як спектра, що також відображено в статті. Дослідження Р. К. Коннелл «Masculinities» (Connell, 2005) робить акцент на різноманітності чоловічих ідентичностей в різних соціальних контекстах, що допомагає розкрити складність гендерних ролей. Враховано також роботи українських дослідників, зокрема Ю. Саєнка та С.Оксамитної, що вивчають специфіку гендерних змін в українському суспільстві (Саєнко, 2007), (Оксамитна, 2004).

Узагальнюючи, можна зазначити, що стаття базується на широкому спектрі гендерних теорій, які дозволяють досліджувати гендерні репрезентації як динамічний і багатогранний процес. Теоретичні підходи, розглянуті в статті, дають можливість зрозуміти, як в XXI столітті відображаються зміни у соціальних і культурних уявленнях про

гендер, переглядаючи традиційні стереотипи і відкриваючи нові форми ідентичностей.

Мета статті – аналіз еволюції гендерних репрезентацій в XXI столітті через призму сучасних гендерних теорій, таких як перформативність, квір-теорія та феміністська теорія. Автор ставить за мету дослідити, як праці цього періоду піддають деконструкції традиційні гендерні архетипи та стереотипи, зокрема щодо ролей чоловіка та жінки, а також як ці зміни відображають динамічний характер гендерної ідентичності, що формується через взаємодію особистості та соціуму. Стаття також прагне виявити, як глобалізаційні процеси та зміни соціальних норм сприяють розвитку нових підходів до розуміння гендеру в літературі і культурі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних гендерних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється розумінню ролей чоловіка та жінки в суспільстві, їхньому вираженню в культурі та літературі. Гендер перестає розглядатися як сталий біологічний чи соціальний конструкт і постає як динамічне, багатозначне явище, яке формується через взаємодію особистості та соціуму. Відповідно, сучасні дослідження з гендерних теорій відображають цей процес через призму праць, в яких гендерні образи та стереотипи постійно піддаються деконструкції. Стаття аналізує еволюцію репрезентацій гендеру в XXI столітті, зокрема через теоретичні підходи таких важливих авторів, як Джудіт Батлер, Р. Коннелл, а також українських дослідників гендерних студій.

З середини XX століття з'являються нові підходи до розуміння гендеру, де він розглядається не як біологічна чи природна категорія, а як результат соціальних і культурних практик. Одним з основоположників цієї парадигми стала Джудіт Батлер, яка у своїй праці «Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity» (Butler, 1990) запропонувала концепцію перформативності гендеру. Вона стверджує, що гендер не є сталим елементом особистості, а постійно відтворюється через певні соціальні практики. Батлер доводить, що гендерна ідентичність виникає через повторювані акти, які не є результатом внутрішнього «я», а соціально нав'язаними нормами та очікуваннями.

В Україні ідеї Батлер знайшли своє відображення в роботах таких дослідників, як Саєнко Ю., який у своїй праці «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві: дослідження центру соціологічних експертиз інституту соціології НАН України» (Саєнко, 2007) аналізує розвиток гендерної теорії в українському контексті, розглядаючи її специфіку в умовах українського суспільства. Дослідник наголошує на тому, що в Україні гендерний дискурс активно формується через вплив феміністичних рухів та західних гендерних теорій, що дозволяє переглядати традиційні уявлення про роль жінки та чоловіка.

Гендерні дослідження часто спираються на різні теоретичні підходи, серед яких важливими є феміністська теорія, квір-теорія та постструктуралізм. Однією з основних робіт, яка лягла в основу феміністських теорій, є книга Сімони де Бовуар «The Second Sex» (Beauvoir, 1949), у якій вона розглядає становище жінки як «іншої» у традиційній суспільній структурі. Це ідея фемінізму як боротьби за емансипацію жінок від суспільних стереотипів.

Квір-теорія, яку розвинула Джудіт Батлер, активно виступає проти бінарної ідеї гендеру та заохочує розуміння гендеру як спектра. Ідеї квір-теорії знайшли своє відображення у літературі XXI століття, де персонажі часто переглядають традиційні ролі «чоловіка» та «жінки».

Класичні архетипи довго домінували в літературних та культурних нараціях. У традиційному суспільстві ці архетипи були нерозривно пов'язані з ролями чоловіків і жінок, зображуючи чоловіка як активного учасника історії, а жінку – як підтримуючу фігуру, в основному вдома біля домашнього вогнища. Сучасна література часто піддає ці архетипи деконструкції, виводячи на передній план персонажів, чия ідентичність не відповідає традиційним уявленням про «героя» або «героїню».

В українських наукових роботах, зокрема у праці С. Оксамитної «Гендерні ролі та стереотипи» (Оксамитна, 2004), також розглядається процес деконструкції гендерних архетипів у вітчизняній літературі та культурі. Автор зазначає, що в українській культурі традиційним гендерним уявленням активно кидається виклик в нових літературних і медійних практиках, що дозволяє вивести нові образи жінки та чоловіка.

Гендерна ідентичність XXI століття дедалі частіше розглядається як динамічний процес, а не як результат незмінної біологічної чи соціальної ролі. Р. Коннелл у своїй праці «Masculinities»

(Коннелл, 2005) досліджує чоловічі ідентичності та підкреслює їхню різноманітність, зазначаючи, що чоловічі ролі можуть бути дуже відмінними залежно від культури, класу та соціального середовища.

В Україні гендерні зміни активно відображаються у творчості молодих авторів та в літературних дослідженнях, що переглядають традиційні уявлення про роль чоловіка та жінки в пострадянському суспільстві. Це важливо для розвитку нових соціальних практик і формування більш відкритого до різноманіття суспільства.

Розвиток квір-теорії виявив обмеження традиційного бінарного поділу гендерів на чоловіка та жінку. Квір-теорія намагається подолати такі обмеження, пропонуючи альтернативні варіанти гендерних ідентичностей, які не вкладаються у звичні соціальні категорії. Як зазначає Джудіт Батлер у своїй праці «Undoing Gender» (Butler, 2004), гендер є більш гнучким і багатовимірним, ніж це зазвичай визнається. В Україні ці ідеї також знаходять своє відображення в літературних творах та культурних практиках, де починають формуватися нові підходи до гендерної ідентичності, що сприяє розвитку більш інклюзивної культури.

Одним із ключових аспектів сучасного підходу до гендеру є його пластичність, тобто можливість змінювати свою гендерну ідентичність залежно від контексту. Це відкриває нові горизонти для літературних та культурних практик, в яких персонажі можуть вільно маніпулювати своєю гендерною ідентичністю, змінюючи її в межах соціальних і культурних структур. Роботи таких авторів, як Ягосе (Jagose, 2005) та Лорбер (Lorber, 2005), розглядають цей процес у контексті соціальних і культурних змін.

Гендер постає не лише як індивідуальний вибір, але й як результат взаємодії з різними соціальними інститутами, такими як освіта, релігія, медіа та культура. Ідеї, що стосуються гендеру, відображаються і трансформуються в різних соціальних умовах, що значною мірою визначає ставлення до ролей чоловіка та жінки в суспільстві. В Україні цей процес особливо помітний у контексті глобалізації та європейських стандартів рівності.

Глобалізація має значний вплив на гендерні уявлення, оскільки зростання міжнародної комунікації та культури сприяє змінам у традиційних підходах до гендерних ролей. Нові форми вираження гендерної ідентичності з'являються завдяки транснаціональним обмінам ідей, що сприяють більшій гнучкості у розумінні гендеру в різних культурах. Ці зміни також відображаються на національному рівні, зокрема в Україні.

Медіа та популярна культура відіграють значну роль у формуванні уявлень про гендер, пропонуючи нові образи чоловіків і жінок, які відповідають сучасним соціальним змінам. Ці образи іноді виявляються в контексті традиційних стереотипів, але часто зазнають переосмислення через нові медіапрактики.

XXI століття характеризується значними трансформаціями в гендерній репрезентації у медіа та популярній культурі. Традиційні гендерні стереотипи, які протягом десятиліть формували соціокультурні уявлення про чоловіків і жінок, поступово розвиваються. Спостерігається тенденція до розширення спектру гендерних ролей та ідентичностей у медіапродуктах, що сприяє формуванню більш інклюзивного суспільства.

Проте, незважаючи на помітний прогрес, гендерні упередження залишаються актуальними у багатьох сферах медіа. Жінки часто зображуються через призму сексуалізації, тоді як чоловіки – як втілення сили та незалежності. Такі стереотипні уявлення можуть посилювати гендерну нерівність та обмежувати реалізацію потенціалу як жінок, так і чоловіків. Тому важливо здійснювати критичний аналіз медіаконтенту та підтримувати проекти, спрямовані на забезпечення рівноправної гендерної репрезентації.

Література та інші види мистецтва є важливими інструментами для відображення і трансформації соціальних норм, зокрема гендерних. Сучасна література надає нові можливості для вираження змін у гендерних ідентичностях, що відповідають глобальним трендам і місцевим реаліям.

Мистецтво протягом історії відіграло ключову роль у формуванні та відображенні соціальних норм, у тому числі й гендерних. Як вагомий інструмент культурної комунікації, воно слугувало платформою для вираження ідей, цінностей та досвідів, пов'язаних з гендером.

У контексті сучасних соціокультурних трансформацій, мистецтво відіграє особливо важливу роль у відображенні та критичному аналізі ген-

дерних змін. Воно дозволяє розмити усталені гендерні стереотипи, викликати дискусію та сприяти формуванню нових, більш інклюзивних уявлень про гендерну ідентичність.

Українські дослідники також активно займаються вивченням цієї теми. Зокрема, варто згадати роботи Шаф О., яка у своїх працях аналізує гендерні аспекти української лірики XX століття. Її дослідження свідчать про те, що українське мистецтво, незважаючи на патріархальні традиції, завжди містило в собі потенціал для вираження жіночого голосу та переосмислення гендерних ролей (Шаф, 2019).

Висновки. Гендерні репрезентації в XXI столітті відображають складний і багатовимірний процес змін у соціальних та культурних нормах. Вони демонструють відхід від традиційних бінарних підходів до гендеру та відображають його динамічний, пластичний характер. Водночас ці зміни знаходять своє відображення у літературних та культурних практиках, що сприяють розвитку різноманітнішого суспільства.

Гендер починає сприйматися не як сталий біологічний чи соціальний конструкт, а як результат постійної взаємодії між індивідом і соціумом, що знаходить своє вираження через перформативні акти та деконструкцію традиційних архетипів. Дослідження XXI століття піддають перегляду стереотипи про чоловіка та жінку, відкриваючи нові можливості для формування складних і багатовимірних образів, що сприяє розвитку різноманітнішої культури. Трансформації в гендерних репрезентаціях тісно пов'язані з глобалізацією, змінами соціальних норм та новими культурними практиками, що формують сучасне уявлення про гендер у літературі.

Отже, стаття робить важливий внесок у розуміння того, як гендерні репрезентації XXI століття беруть участь у процесі зміни гендерних норм, зокрема через розгляд складних і багатоаспектних образів, що виходять за межі традиційних стереотипів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи / Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ : К.А.С., 2004. С. 157–181.
2. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві : дослідження центру соціологічних експертиз інституту соціології НАН України / Саєнко Ю., Амджадін Л., Васильчук М. та ін. Київ : ВАІТЕ, 2007. 186 с.
3. Шаф О. Гендерно-психологічні аспекти української лірики XX століття : монографія. Київ : ВЦ «Просвіта», 2019. 608 с.
4. Beauvoir, S. de. *The Second Sex*. Paris : Gallimard, 1949. 847 p.
5. Butler J. *Undoing Gender*. New York : Routledge, 2004. 224 p.
6. Butler J. *Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge, 1990. 256 p.
7. Connell R. W. *Masculinities*. 2nd ed. Berkeley : University of California Press, 2005. 320 p.
8. Jagose A. *Queer Theory : An Introduction*. New York : New York University Press, 1997. 156 p.

9. Lorber J. Gender Inequality : Feminist Theories and Politics. Los Angeles : Pine Forge Press, 2005. 314 p.

REFERENCES

1. Oksamytna S. (2004) Genderni roli ta stereotypy / Osnovy teorii genderu. [Gender roles and stereotypes / Fundamentals of gender theory] Navchalnyi posibnyk. 157–181. [in Ukrainian].
2. Saienko Yu., Amdzhadin L., Vasylychuk M. ta in. (2007) Henderni stereotypy ta stavlennia hromadskosti do hendernykh problem v ukrainskomu suspilstvi. [Gender stereotypes and public attitudes towards gender issues in Ukrainian society] Doslidzhennia tsentru sotsiologichnykh ekspertyz instytutu sotsiologii NAN Ukrainy. 186. [in Ukrainian].
3. Shaf O. (2019) Henderno-psykholohichni aspekty ukrainskoi liryky XX stolittia. [Gender-psychological aspects of Ukrainian lyrics of the 20th century] Monohrafiia. 608. [in Ukrainian].
4. Beauvoir S. de (1949) The Second Sex. Paris : Gallimard. 847 p.
5. Butler J. (2004) Undoing Gender. New York : Routledge. 224 p.
6. Butler J. (1990) Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity. New York : Routledge. 256 p.
7. Connell R. W. (2005) Masculinities. 2nd ed. Berkeley : University of California Press. 320 p.
8. Jagose A. (1997) Queer Theory : An Introduction. New York : New York University Press. 156 p.
9. Lorber J. (2005) Gender Inequality : Feminist Theories and Politics. Los Angeles : Pine Forge Press. 314 p.